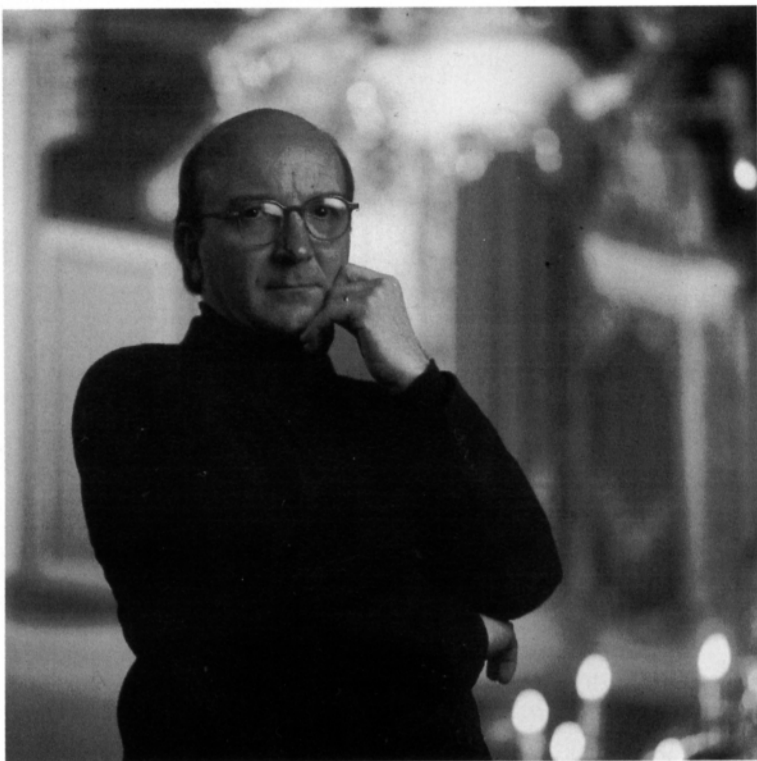

Jacques van Oortmerssen: "Ontwikkelen is voor mij een

Foto: Piet Roorda, Amsterdam

Er is een nieuw Bach-CD-project op komst. Na Ton Koopman, Bram Beekman en Ewald Kooiman gaat zich nu een andere 'man' wijden aan het opnemen van Bach's complete orgeloeuvre: Jacques van Oortmerssen. We spraken met hem over de noodzaak van een nieuwe Bachopname en over de religieuze betekenis die aan sommige werken wordt toegekend.

GERCO A. SCHAAP

Jacques van Oortmerssen woont in één van de vele stijlvolle herenhuizen die Heemstede rijk is. Zijn ruime studeerkamer bevindt zich in de nok van het huis. Een studie-pijporgel en een klavecimbel staan onder handbereik. De interviewer wordt dadelijk op zijn gemak gesteld en zo komt het dat ik de gelegenheid krijg een vluchtige blik te werpen op Van Oortmerssen's platenverzameling. Bach door Marie-Claire Alain, zijn vroegere docente, maar ook in 'Living Stereo' door Marcel Dupré in de St. Sulpice.

Dupré hier...?

"Daar kijk je misschien van op, maar luister maar eens naar deze opname..." Van Oortmerssen laat een inmiddels uitverkochte Denon-CD horen waarop hij in de Kamper Bovenkerk de grote *e-moll Praeludium und Fuge* speelt, ongeveer in dezelfde 8 voets registratie en met dezelf-

de brede aanpak als op die oude Dupré-opname waarover Ewald Kooiman ooit schreef: "...een zeer 'einheitliche', prachtig voortstromende weergave in een zeer karakteristiek-zatte Cavaillé-Coll klank...".

"Ik put mijn inspiratie ook wel uit het verleden. Het emotionele aspect van figuren als Dupré en Walcha vind ik heel interessant."

Waarom een nieuwe Bachcyclus?

"Om verschillende redenen. In de eerste plaats zijn er heel veel mensen die dat graag van mij willen horen. Ik heb niet vanaf m'n twintigste staan trappelen om een complete Bachcyclus op te nemen. Je bent er eerder bang voor om de doodeenvoudige reden dat je artistiek een zware verantwoordelijkheid op je neemt. Je steekt je nek uit! Ik denk dat je zo iets ook niet voor je 40ste moet doen. Je moet er een rijp mens voor zijn geworden. Ten tweede is er een platenmaatschappij die erom vraagt. Mijn interpretatie berust op twee elementen: een rationeel en een emotioneel element. Rationele elementen als tempo, articulatie en registratie bedenk ik hier in mijn studeerkamer. Die rationele output moet voor zo'n project **grensverleggend** zijn, om maar eens een paar eigentijdse uitdrukkingen te gebruiken. Als ik hetzelfde zou doen als mijn lerares Marie-Claire Alain 20 jaar geleden deed, ben ik verkeerd bezig. We leven in de tijd van de authenticiteit - waar men mij ook nogal eens mee vereenzelvigt - maar ik vind dat het resultaat **nieuw** moet zijn. Het emotionele aspect is een soort filter waar het hele rationele gebeuren doorheen gaat. Het gaat door mijn lijf, door mijn kop heen en dan komt er iets uit dat gekleurd is door mijn leven, mijn emoties en mijn referenties. Het rationele

levensbehoefte”

element is dan eigenlijk volstrekt onbelangrijk geworden. Dat klinkt heel raar, maar ik meen het wel. Een discussie over de uitvoeringspraktijk kan bijdragen tot een coherente visie op een componist. Maar zelfs een directe telefoonlijn met Bach - als die er zou zijn - biedt geen enkele garantie voor een interessante uitvoering. Kun je de gegevens die je vindt op een intelligente manier in perfecte balans brengen met je emoties en kun je je publiek infecteren met het Bachvirus zodat ze emotioneel iets moois beleven? Dat is het enige dat belangrijk is, en dat is wat ik wil.”

Waar bestaat dat 'nieuwe' dan uit? “Dat is altijd moeilijk te formuleren. Er is natuurlijk al heel wat gelezen over en gestudeerd op de uitvoeringspraktijk. Ik denk dat we nog lang niet aan het eind van die ontwikkeling zijn en dat er nog ontzettend veel te ontdekken is. Eén van de belangrijkste issues voor de komende tien jaar zal het tempo zijn, daarover is een enorme discussie gaande op dit moment. Dat zal ook een heel belangrijk aspect vormen in mijn uitvoeringen.

Een ander belangrijk element in de onderzoeksfier van de komende jaren zal ook 'de functie van de vrije orgelwerken van Bach' zijn. Het *C-dur Preludium en Fuga BWV 545*, waar mijn eerste CD mee opent, vind ik bijvoorbeeld duidelijk een Kerst-stuk. Terwijl de grote *h-moll* alles te maken heeft met de Passietijd. Het stuk is geschreven in de 'affectus doloris', het affect van de smarten... kleine intervallen... een moll-toonsoort... synco-pen... 'zuchtende' figuren... zoveel dissonanten die nooit oplossen... Het

stuk beweegt zich in dalende lijnen, behalve in de tussenspelen, daar gaat het naar boven, daarin zie je positieve elementen. Hetzelfde zie je in de fuga. We ontdekken meer en meer dat ook achter Bach's vrije werken een verhaal zit, dat hij ze niet zomaar voor één of ander concert heeft gecomponeerd. We denken zelfs dat veel Preludiums en fuga's zijn gebaseerd op koraalmelodieën. Maar dat is puur speculatief.”

Wie zijn 'we'?

“Nee, ik spreek niet zomaar in de 'pluralis majestatis'. 'We', dat zijn de mensen die op 't ogenblik het voortouw nemen in het Bach-onderzoek, een kleine 'familie' van mensen die elkaar heel goed kennen. Er zijn natuurlijk niet veel collega's waar je je inzichten mee kunt uitwisselen, maar één van hen waar ik dat wél mee kan en die het dichtst bij me staat is mijn collega aan het Sweelinck Conservatorium Amsterdam, Hans van Nieuwkoop, omdat hij een enorm niveau heeft en ook een goede vriend van me is. Wij kunnen elkaar stimuleren, uitdagen, aanvallen en discussiëren zonder dat we ons bedreigd voelen door een 'tegenpartij'. Veel collega's zien namelijk een concurrent in elkaar. Ik merk dat heel vaak. Alleen bij de allerbesten heb je dat gevoel nooit.”

ORGELCENTRUM

“In internationaal verband gebeuren er op dit moment heel interessante dingen, vooral aan de universiteit van Göteborg waar ik lesgeef en waar een gigantisch orgelcentrum uit de grond wordt gestampt. Allerlei aspecten uit de orgelkunst hebben daarin een

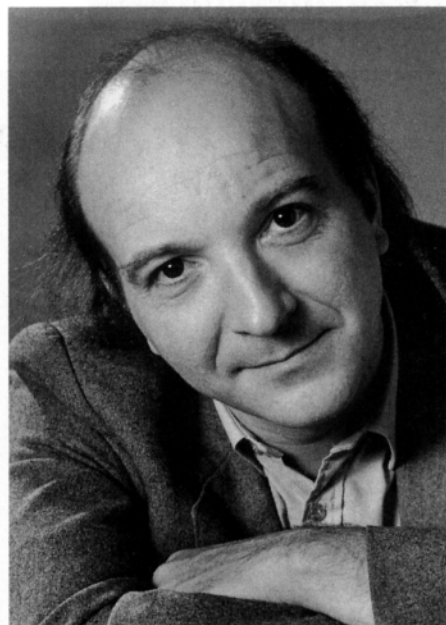

Foto: Bert van Voorden, Haarlem

Biografie

Jacques van Oortmerssen (geboren 1950) studeerde orgel en piano aan het Conservatorium te Rotterdam resp. bij André Verwoerd en Elly Salomé. Hij vervolgde zijn orgelstudie bij Marie-Claire Alain te Parijs en ontving in 1976 de Prix d' Excellence.

Van Oortmerssen is sinds 1979 als hoofdvakdocent orgel verbonden aan het Sweelinck Conservatorium te Amsterdam. Tevens is hij vaste gastdocent aan de universiteit van Göteborg. Het bestuur van de Sibelius Academy van Helsinki benoemde hem tot professor voor orgel voor het lopend academisch jaar. In deze hoedanigheid verzorgt hij een aantal lezingen, masterclasses en recitals.

Naast deze werkzaamheden verzorgt Van Oortmerssen jaarlijks vele concerten over de gehele wereld en is hij steeds vaker als dirigent en als componist actief. Voor het Zweedse label BIS nam hij alle orgelwerken van C.Ph.E. Bach en Joh. Brahms op. Voor het label Vanguard Classics is Van Oortmerssen begonnen het complete orgeloeuvre van Bach op te nemen.

plaats. Bijvoorbeeld orgelbouw, gere-lateerd aan echt wetenschappelijk onderzoek - er is daar zelfs een orgel-makerij waar de beste mensen uit de wereld als voetballers worden 'gekocht' en we hebben juist deze week gehoord dat we tien miljoen gulden van de Zweedse regering hebben gekregen om dat verder uit te bouwen. De leiding is in handen van de Japanner Munetaka Yokota, een briljante man die o.a. filosofie studeerde voor hij besloot zelfstandig orgelmaker te worden. Henk van Eeken, die internationaal wordt gezien als één van de veelbelovende orgelbouwers, is daar ondermeer bij betrokken.

Er is ook onderzoek van uitvoering-

Het orgel van de Waalse Kerk in Amsterdam.

spraktijken, waar vooraanstaande figuren als Ludger Lohmann, Hans van Nieuwkoop en Harald Vogel voor worden aangetrokken. Het Bach-onderzoek is daarin mijn specifieke afdeling. Je kunt je voorstellen dat wanneer een aantal van die 'grote jongens' elkaar op een wetenschappelijke manier te lijf gaan, er iets heel moois ontstaat. Het is een groot voorrecht om daar bij te zitten want je leert er verschrikkelijk veel van. Het was natuurlijk prachtig dat we ontdekten dat er een retorisch systeem was, dat er een affectenleer was. Maar we komen er nu steeds meer achter wat de betekenis van zo'n stuk is en dat zal ook duidelijk zijn weer-slag hebben op mijn interpretaties. Wat ik voor ogen heb is alles wat er tot nu toe is bestudeerd en ontdekt, tot één coherent geheel samen te smelten."

"Een ander specifiek punt van deze Bachcyclus is dat deze opnametechnisch aan de nieuwste normen zal voldoen. Eén van onze uitgangspunten is de orgels zo te portretteren dat je hoort wat je horen moet. Geen 'muur' van geluid dus maar een natuurgetrouwe weergave. Met de nieuwste digitale technieken is het mogelijk het orgel goed in de ruimte neer te zetten zonder dat je er met je microfoons te dichtbij komt. Als je het nu hoort is het echt of je in de kerk zit. Steeds meer delen van de opname-apparatuur zijn digitaal gemaakt. Eén van de grote problemen bij orgelopnamen zijn de lange kabels tussen microfoons en recorder. Een kabel 'lekt', geeft grote verliezen naarmate hij langer wordt. Erik Sikkema heeft een systeem bedacht - waarover ik uiteraard niets mag zeggen - waarbij

de kabels bijna geëlimineerd worden. Dat geeft natuurlijk spectaculaire resultaten."

Welke orgels heb je voor dit project op het oog?

"Zeker drie CD's zullen in de Waalse Kerk worden opgenomen, omdat het één van de beste Bach-orgels is die ik ken. Een Triosonate kun je bijna nergens zo spelen als daar. Het mooiste Bach-orgel ter wereld, in de Sint Laurenskerk in Alkmaar, ga ik óók gebruiken. Daar hoop ik de *Clavierübung* en de *Achtzehn Choräle verschiedener Art* op te nemen. Er is bovendien een grote kans dat tijdens de in gang zijnde kerkrestauratie de kerk zal worden gepleisterd. Men heeft namelijk ontdekt dat die muren voor de helft bepleisterd zijn geweest. En wat je dan te horen zult krijgen... dat wordt het absolute einde! Wat

Nederland betreft houd ik het daarbij. Een heel interessant orgel dat in april in gebruik zal worden genomen - de restauratie door Jürgen Ahrend zal dan voltooid zijn - staat in Trondheim, Noorwegen, in de grootste kathedraal van Scandinavië. Er is daar in de 18e eeuw een orgel gebouwd door Wagner, een orgelbouwer uit Bach's omgeving, dat vrij goed de tijd is doorgekomen. In de twintiger jaren is er achter dat historische front weliswaar een Steinmeyer-orgel gebouwd - in zijn soort ook een heel interessant orgel - maar het historische binnenwerk lag opgeslagen in de kelder van de kathedraal. Ik verwacht daar erg veel van. Het wordt één van de primeurs in deze serie. Een aantal vroege werken ga ik opnemen in de Dom van Roskilde. Verder hebben we voor een paar CD's een orgel in Grauhof, een dorpje tegen de grens van de voormalige DDR, op het oog. Een waanzinnig mooi orgel in een klooster, pas gerestaureerd, met 32 voets registers, ook helemaal uit de tijd en in de stijl van Bach. Eén CD neem ik op het wat Fransers gekleurde Andreas Silbermannorgel van Arlesheim op en dan hoop ik nog een Gottfried Silbermannorgel te gebruiken. In oostelijk Duitsland worden momenteel echter gigantische huurprijzen voor dat soort orgels berekend."

Op de eerste Bach-CD staat *Preludium en Fuga in C BWV 545*, de *Partita 'O Gott, du frommer Gott'*, *Trisonate No. 3*, *Preludium en Fuga in G BWV 541*, *Concerto in d BWV 596* en *Preludium en Fuga in b BWV 544*, opgenomen in de Waalse Kerk in Amsterdam. Welk uitgangspunt hanteert Jacques van Oortmerssen bij de samenstelling van zijn Bach-CD's?

"Dat is altijd een enorme discussie met een maatschappij. Die willen het liefst alle Trisonates en alle Toccatas enzovoort bij elkaar en dat wilde ik niet. Wie zet er nou een CD met zes Trisonates op, dat is toch verschrikkelijk? Zo ging dat in de tijd van

Marie-Claire Alain. Ik heb uiteindelijk besloten recitalprogramma's te maken waarbij ik bepaalde cycli wel intact laat. De *18 Choräle* komen bij elkaar, de *Clavierübung III* en het *Orgelbüchlein* ook. Ik ga uit van het orgel: wat komt daarop het best tot klinken, ik kijk naar de ontstaanstijd van de werken en ik houd natuurlijk rekening met beperkingen van het orgel zoals de klavieromvang. Als mensen mijn CD opzetten, moeten ze een mooi Bach-concert gaan horen, dat is mijn bedoeling."

GETALLENSYMBOLIEK

Houdt Van Oortmerssen zich ook bezig met de getalsmatige kant van Bach's orgelwerken?

"Jazeker! Er zijn tal van stukken waar het heel duidelijk ligt. Neem bijvoorbeeld Bach's koraalbewerking *'Das alte Jahr vergangen ist'* voor de liturgie van de jaarwisseling. Dat stuk is 12 maten lang. Sommigen vinden dat toeval. Maar het contrasubject¹ heeft 12 noten. Zeker ook toeval? En ga je de noten tellen, dan kom je op het aantal dagen van het joodse jaar. Tel je er de versieringen bij op, dan kom je aan 365. Iemand die dat toeval noemt is niet wijs!

Er zijn andere stukken waar het meer speculatief is, maar ook dat is in wezen niet van belang voor de uiteindelijke uitvoering. Wij kunnen ons in onze tijd onmogelijk nog in de gedachten- en gevoelswereld van Bach en zijn tijdgenoten verplaatsen. Het gaat erom: wat doet die wetenschap met mij zodat ik mooi Bach kan spelen."

Zijn deze zaken aan uw oud-lerares Marie-Claire Alain voorbijgegaan of heeft ook zij iets van die ontwikkeling 'meegenomen'?

"Iets wel, ja. Maar als je al zo lang bezig bent als zij - en ze komt nu natuurlijk op leeftijd - kan ik me wel voorstellen dat ze zichzelf niet meer veranderen kan. Ik vraag me ook wel eens af hoe lang ik het volhoud om almaar te vernieuwen en te veranderen. In de kunstwereld zie je mensen die dat hun hele leven volhouden. Bij anderen stopt die ontwikkeling bij."

al bij hun 18de. Ik hoop niet dat ik ooit stop met me te ontwikkelen. Dat lijkt me **verschrikkelijk!** Ik zou knettergek worden als ik m'n hele leven hetzelfde moest doen. Ontwikkelen is voor mij een **levensbehoefte**. Ik leer elke dag, vooral van m'n leerlingen..."

Wat leer je van je leerlingen?

"Dat is heel simpel. Iemand speelt mij een stuk voor en dat is dan technisch perfect - want al onze studenten kunnen een aardige noot orgelspelen - maar dat stuk **werkt** niet, het prikkelt mij niet, ik voel me buitengesloten. Dan moet ik na gaan denken waarom dat zo is. En wat ik tegen die man of

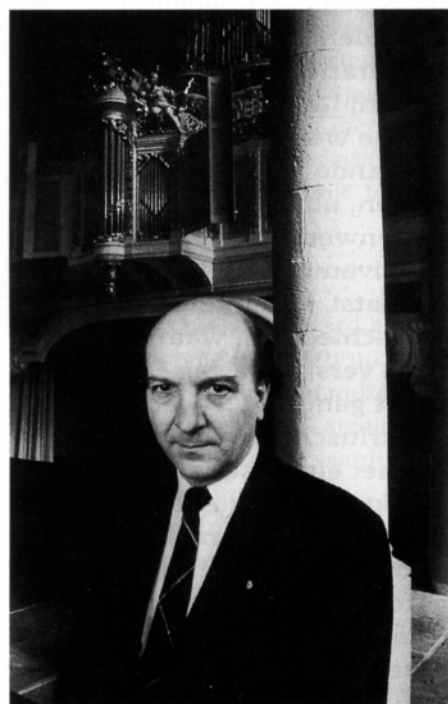

Foto: Piet Roorda

vrouw moet zeggen dat hij/zij het zo kan veranderen dat het mij wél aanspreekt. Zo word je getraind in het nadenken waarom iets niet werkt. En dáár leer je ontzettend veel van, vooral wanneer het na wat aanwijzingen wél blijkt te werken. Je krijgt een breed inzicht in ontwikkelingsprocessen en dat is van wezenlijk belang voor je **eigen** spel. Als ik een CD opneem, zit ik achter de speeltafel, maar mijn **alter ego** moet als het ware uitreden en beneden in de kerk gaan zitten om te beoordelen of wat ik speel ook muziek is. Objectief naar jezelf luisteren is het moeilijkste dat er is..."

¹ Het contrasubject is een bij het contrapunt bijna onafscheidelijke tegenmelodie.

